

A szociális munkások képzéséről és lehetséges elhelyezkedésükről Nyugat-Berlinben

A 70-es évek elejére az állami főiskolai és egyetemi képzés keretében integrálódott a szociális munkások és szociálpedagógusok oktatása. (Az előbbieket képzése szinte kivétel nélkül az utóbbiakéval együtt folyik.) Történtek — többnyire sikertelen — kísérletek a főiskolai és egyetemi szint közelítésére; jelenleg a főiskolai oktatás Berlinben nem kapcsolódik az egyetemi képzéshez (bár irányító szervük közös). Előbbiben a gyakorlaton, utóbbiban az elméletben van nagyobb súly. A Szövetségi Köztársaságban meglehetősen népszerű foglalkozás a szociális munkásé illetve a szociálpedagógusé — bár az utóbbi időben itt is jelentkeztek elhelyezkedési gondok a konzervatív kormányzat szociális kiadásokat csökkenteni kívánó politikája nyomán. (1983-ban 7000-en vártak munkára, amit annak tükrében kell értékelni, hogy az egyetemek kb. évi 2000, a főiskolák pedig kb. évi 8000 diplomás szociológust illetve szociális munkást bocsátanak ki.)

Nyugat-Berlinben az egyik képző intézmény a „Fachhochschule für Sozialarbeit und Sozialpädagogik” (FHSS), magyarul: szociális munkás és szociálpedagógus képző főiskola. (Ezenkívül a két nagy berlini egyetem és az egyházak is tartanak fenn hasonló profilú iskolát.)

Hét szemesztert töltenek itt a diákok (esti képzés nincs!), melyek közül egy teljes szemeszter — az ötödik — a gyakorlat számára van fenntartva, de ezen kívül rövidebb gyakorlatokra is fordítanak időt menet közben. A hetedik szemesztert egy év „éles” terepen töltött gyakorlat követi. A diplomamunka, államvizsga és az egy év gyakorlat szükséges a teljes értékű diplomához.

Az első három szemeszter alapozó időszak. Célja, hogy társadalomtudományi alapismeretekkel, valamint a szociális munka és szociálpedagógia módszereinek és munkaformáinak fejlődésével ismeresse meg a hallgatókat. Általában szeminárium formában kb. 30 hallgató dolgozik ekkor együtt. A következő tárgyakat hallgatják:

1. *A szociális munka/szociálpedagógia alapproblémái és módszerei.* A tárgy keretében történeti ismereteket kapnak, megismerkednek a leendő kliensek társadalmi összetételével — legalábbis fő vonalakban —, a szociális munkásokat alkalmazó szervezetekkel és azok munkamódszereivel, a szociális munka végzésének főbb elméleteivel.

2. *Társadalmi struktúra és empirikus társadalomkutatás.* A hallgatók ennek keretében tanulnak a Szövetségi Köztársaság — és Berlin — társadalmi szerkezetéről, a különböző szociológiai elméletekről és az ezzel kapcsolatos statisztikai-empirikus problémákról. Megismerkednek a különböző népességcsoportok munka- és életfeltételeivel és az ezekből fakadó szociális gondokkal. Tájékozódnak a szociális igazgatás/kormányzat feladatairól, felépítéséről, kialakulásának történetéről.

3. *A jog alapjai, a családjog és az ifjúsági törvény példái.* Az oktatás célja, hogy a hallgató jól kiválasztott példák alapján megismerje a jogalkalmazási gyakorlatot, s ne legyen idegen tőle a jogász terminológia és érvrendszer.

4. *A társadalomorvoslás alapjai.* A tárgy keretében a hallgatóknak nagyjából meg kell ismerniök, melyek a klienscsoportokat érintő főbb betegségcsoportok; a csökkent munkaképességnek és egyáltalán a betegségnek milyen szociális és pszichikus kihatásai vannak, milyen is a betegek és rokkantak pontos helyzete, milyen problémákkal küszködnek. A hallgatóknak meg kell tanulniok, hogyan tudják esetleges ellenérzéseiket legyőzni. Milyen kölcsönhatásban van egymással a társadalom és az ott fellépő betegségek. Melyek a specifikus rétegbetegségek.

5. *Szocializáció és nevelés.* A hallgatók saját eddigi szocializációjukra reflektálva pszichológiai és pedagógiai módszereket tanulnak a szocializáció folyamatának elemzéséhez. Megtanulják azt is, hogyan tehetnek fel kérdéseket, és miféle problémamegoldási lehetőségeket vehetnek fel egy megzavart szocializációs folyamattal kapcsolatban. Az elméleti problémák mindig ezen az alapon vetődnek fel, így mindig mód van az elmélet gyakorlatcentrikus tárgyalására. A tárgy oktatásának keretében célul tűzik ki, hogy a hallgatók megismerjék az emberi képességek és a társadalmi viszonyok együttes hatását a személyiségfejlődésre, az interakciós folyamatokat, valamint a tudatos és tudatalatti kifejezésformák jelentőségét. Külön hangsúlyt kapnak az érintett csoportokban szokásos kor- és nemspecifikus szocializációs formák. Meg kell tanulniok, hogy írásos véleményt fogalmazzanak meg, a problémák szabatos leírásával.

6. *A szociális munka/szociálpedagógia gazdasági és politikai keretei.* E tárgyban a hallgatóknak alapismereteket kell szerezniök arról, hogy a megjelenő pszichoszociális problémák mely gazdasági-politikai feltételek mellett keletkeznek. Mik a feladatai, eredményei és határai a szociálpolitikának. A kívánalmak közé tartozik, hogy a hallgatókban kifejlődjék a készség arra, hogy a szociál- illetve gazdaságpolitikai intézkedéseknek a szociális munkára/szociálpedagógiára kifejtett hatásait meg tudják ítélni. Itt kezdik el tanulmányaikat a társadalombiztosítási rendszerről is.

7. *A médiumok pedagógiai felhasználásának elmélete és gyakorlata.* Összehasonlító kultúrtörténet, esztétika, különféle gyakorlati készségek pl. irodalom, zene, tánc pedagógiai felhasználásának oktatása tartozik ide.

Minden tárgyban sokszor ellentétes (vagy legalábbis nem teljesen azonos) nézeteket valló oktatók indítanak párhuzamosan kurzusokat. Így a hallgatóknak módjuk van kiválasztani a számukra leginkább megfelelő szemléletű oktatót.

A három szemeszteres alapstúdium alatt hat (a jövő évtől kezdve nyolc) „jegy” megszerzése van előírva.

Ezután jön a fő tanulmányi szakasz, ahol négy ún. súlyponti terület között lehet választani. Miután ez megtörtént, a hallgatók a főiskolán töltött további időben különféle kutatási programokban vesznek részt (ezek az ún. projektek), melyeket a főiskola tanárai illetve külső előadók vezetnek. A programokat először egy egyetemi tanács jellegű főiskolai szerv, majd az irányító szenátus (a magyar tanácsnak megfelelő intézmény) hagyja jóvá, a negyedik szemeszter indulása előtt minimum két héttel. Legalább 8 hallgatónak kell részt vennie egy-egy projektben, és csak különleges engedéllyel tartható négy szemeszternél tovább a kutatás. A projekt keretében a hallgatók egy szemeszternyi időt töltenek valamilyen gyakorlati terepen (ez az ötödik szemeszterben történik), és a projekt keretében írják meg diplomájukat is. A harmadik szemeszterben sok olyan rendezvény van, melyek alapján a hallgatók el tudják dönteni, melyik kutatásban kívánnak részt venni. A négy súlyponti terület a következő:

- I. Tanácsadás és segítségnyújtás anyagi nehézségek miatt fellépő szükséghelyzetben.
- II. Szocializáció.
- III. Dezintegráció és izoláció.
- IV. Egészség, betegség és fogyatékoság.

A projekt legfontosabb részének az ötödik, a gyakorlati szemeszter tűnik; erre készülnek fel tulajdonképpen az elméleti tárgyakkal is. Ekkor négy hónapon keresztül heti négy napot töltenek valamilyen szociális munkásokat foglalkoztató intézményben (van belőlük bőven Nyugat-Berlinben). A kutatásvezetők tesznek javaslatot a gyakorlat eltöltésének helyére, ők keresik ki a helyeket, és beszélnek meg az ottani munkatársakkal a projektben való részvétel módját stb. A főiskola által szabott feltétel, hogy csak diplomás szociális munkás/szociálpedagógus lehet a hallgató „kísérője” ezeken a helyeken. A „kísérő” együtt dolgozik ugyan a főiskolai oktatókkal, de sem órakedvezményt, sem plusz pénzt nem kap a munkáért, munkahelye sem változik, nem lesz főiskolai alkalmazott. Tulajdonképpen „szerelemből” foglalkozik a hallgatókkal, illetőleg annyi haszna van ebből, hogy a gyakorlatot végző hallgató esetleg levesz bizonyos feladatokat a válláról, vagy esetleg maga a projekt érdekli a „kísérőt”. (A terepen dolgozó szociális munkások terheiről majd később lesz részletesebben szó, de annyit feltehetően már sejt az olvasó, hogy a hazai szociális munkások terheléséhez nem mérhető egy gazdag, nagy szociáldemokrata múlttal rendelkező, a szociális szolgáltatást régóta kiépített országban dolgozó kollégák terhelése.) A munkát a heti szemináriumokon ellenőrzik és beszélnek meg — a szükséges irodalmakkal együtt —, a szemeszter végére pedig egy „jelentést” kell írnia a hallgatónak. A gyakorlati munka során szerzett tapasztalatok további mélyítése, feldolgozása folyik a következő két szemeszter során. Mindezek alapján kezdik el írni a hallgatók — kb. a harmadik szemeszter közepén — a diplomamunkájukat, egy vagy több témavezető segítségével.

Hogy pontosabb elképzelésünk legyen a főiskolán folyó munkáról, az alábbiakban felsorolom, milyen címmel indítottak szemináriumokat a súlyponti területeken belül 1988/89-ben:

I. Anyagi nehézségek szükséghelyzetei

A 4. szemeszter hallgatóinak:

1. Lehetőségek egy újfajta szociális munkára? — Alternatív projektek kutatása Nyugat-Berlinben.

2. Számítógépes lakóterületi munka és az etnikumok. (Ezen belül négy részterületen volt, van mód dolgozni.)

2.1. a lakóhelyi munka elmélete és gyakorlata;

2.2. az etnicitás elmélete és szociális munka bevándorlókkal;

2.3. a számítógép felhasználása a szociális munkában;

2.4. a számítógép alkalmazása bevándorlók képzésében.

Az 5. — gyakorlati — szemeszter során a következő szemináriumokat tartották:

1. Tanácsadás eladósodottaknak.

2. A harmadik világ szociális problémái Berlinben és az anyaországokban.

A 6. szemesztereseeknek:

1. Fiatalkorúak a börtönben — elkerülhetetlen?

2. A szomszédság mint megoldási lehetőség.

A 7. szemeszterben:

1. A harmadik világ szociális problémái Berlinben és az anyaországokban.

2. Az étkezde — hely a kölcsönös segítségnyújtásra.

II. Szocializáció

A 4. szemeszter hallgatóinak:

1. Kulturális-szociális munka és pedagógiai terápia kreatív eszközökkel.

2. A gyerekszínház.

3. Gyermekek/fiatalok elhelyezése otthonokban, nevelőcsaládoknál illetve egyéb közösségekben.

A gyakorlati szemeszter szemináriuma:

Lányokból asszonyok — szexualitás, a szocializáció menete és krízisei.

A 6. szemesztereseeknek:

Néhány kiválasztott médiumon — képzőművészet, fotó, nyelv és videó — a pedagógiai elmélet és gyakorlat.

A 7. szemeszter:

1. Az „abnormális” család — egyszülős- és nevelt gyermeket gondozó családok.

2. Kultúr munka és terápia kreatív eszközökkel.

III. Dezintegráció és izoláció

A 4. szemeszter hallgatóinak:

1. Fiatalkorú bűnözés.

2. Szociálpedagógiai munka hátrányos helyzetű fiatalokkal.

A gyakorlati szemeszterben szervezett szemináriumok:

1. Ambuláns és intézményi szociális, szociálpedagógiai munka intervenciói stratégiái bűnelkövetőknél.

2. Pszichotikusok és szenvedélybetegek mint a szociális munkások „klasszikus” esetei.

A 6. szemesztereseeknek:

1. A fogyatékosokkal végzett munka történetéhez és aktuális problémáihoz.

2. A pszichoterápia disszociális hatása.

A 7. szemeszterben:

1. A szociális munka közvéleményt befolyásoló hatása a hajléktalanok létesítményei kapcsán.

2. A külföldiekkel végzett munka egyes városrészekben.

3. Fiatalkorúak reakciói bűnesetek kapcsán.

IV. Egészség, betegség és fogyatékoság

A 4. szemeszter hallgatóinak:

A nők pszichikus terhelései; primér, szekundér és terciér prevenció.

Az 5. szemeszterben hallgatható:

1. Pszichoterápia a szociális munka, szociálpedagógia kiválasztott területein.

2. Emancipációs munka értelmi fogyatékosokkal és idősekkel.

3. Szociális munka krónikus betegekkel, AIDS-betegek példáján.

A 6. szemeszterben:

1. AIDS: megdöbbenés és segítség.

2. Betegnek lenni idegenben.

3. Szendélybetegségek.

A 7. szemesztereseeknek:

1. Krónikus betegek rehabilitációja pszichikus megbetegedésekben illetve rákban szenvedőknél.

Minden hallgatónak fel kell vennie *A szociális munka/szociálpedagógia módszertana és didaktikája*, valamint *A jog alapjai (ifjúsági törvény)* című szemináriumot a negyedik szemeszterben, valamint a *Szociális jogok* illetőleg a *Szociális igazgatás* című tárgyat a hatodik szemeszter során. Ugyancsak kötelező (mindvégig) — a súlyponti területeken folyó szemináriumi munka mellett — *A szociális munka, szociálpedagógia metodikája és didaktikája*, valamint *A munka- és társadalombiztosítási jog* című tárgy is.

A hatodik szemeszterben többfajta speciális kollégium indul, ezek közül valamelyiket kötelező felvenni. Részletesen nem sorolom fel a címeket, csak néhány témát ragadok ki: az interjútechnika; a neveléstudomány aktuális kérdései; a komputer-technika alkalmazása; a nőmozgalmak története; a szociális munkások identitási problémái; az önségítő csoportok. A speciális kollégiumokhoz kapcsolódnak a már az alsóbb szemeszteres hallgatók által is látogatható, és a későbbi tanulmányi irányok választását megkönnyítő kurzusok. Legalább két ilyen kurzus felvétele kötelező a tanulmányi idő alatt. Ezeket nem sorolom fel: az 1988/89-es tanévben tizenkilencet hirdettek meg.

A hetedik szemesztert követő gyakorló év során (mely talán a cseledekényves orvostanhallgatók munkavégzéséhez hasonlítható tevékenység) is vannak meghirdetett szemináriumok, ezeket kéthetente, tíznaponta tartják, fél-fél napig. Öt-öt ilyen rendezvény van a két félév során, előre megadott témákat dolgoz fel két-két előadó, módot

adva a diákoknak saját élményeik kicserélésére, így módon mélyítve ismereteiket a szociális munka legkülönbözőbb munkaterületeiről és lehetséges munkahelyeiről.

Az első félév témái:

1. Tanácsadás családok számára.
2. Bevezetés a családgondozási munkába (feladatok, problémák, kliensek stb.)
3. A beszélgetés-vezetés technikái.
4. A gondozás problémái az egészségügyben.
5. Munka idősekkel.

A második félévben:

1. Családgondozás, munka családokkal.
2. Szociálpedagógiai munka gyerekközösségekben.
3. „Feltűnő viselkedés” — az elméletben és a gyakorlatban.
4. A gyakorló év tapasztalatai az egészségügyben.
5. Általános szociális munka idősekkel és fogyatékosokkal.

A főiskola mintegy 40 állandó tanárral és csaknem kétszer ennyi szerződéses előadóval, gyakorlatvezetővel dolgozik. A hallgatók terhelése csak a gyakorló szemeszterben haladja meg a heti 20 órát.

A diplomával rendelkezők sok területen helyezkedhetnek el. Mint a tananyagból érzékelhető, igen sokféle ismeretet sajátíthatnak el, a sok gyakorlat valóban képessé teheti a kikerülő fiatalokat az önálló munkavégzésre.

Sok szociális munkás dolgozik az ún. *Familienfürsorgestellen*ekben melyek talán családsegítő központjainkra emlékeztetnek. A mi kerületi tanácsi MES-osztályainknak megfelelő szervezet alá tartoznak, több más, szociális kérdésekkel foglalkozó hivatallal együtt, melyek horizontálisan kapcsolódnak egymáshoz. Ilyen pl. a *Jugend und Familienberatungstellén* hálózata, ahol viszont — a mi nevelési tanácsadókhoz hasonlóan — zömmel pszichológusok dolgoznak. Ide főként a nevelési nehézségekkel küszködők jönnek, többnyire már megfogalmazott pszichológiai problémákkal. A *Familienfürsorgestelle* viszont a legkülönbözőbb családi-, ifjúsági bajban rendelkezésre áll, természetesen szoros a kapcsolat a többi segítő intézménnyel. Itt sok esetben megtörténik, hogy jön egy fiatal és közli, hogy segítsenek, mert ő bizony többet nem akar hazamenni. (Elhelyezésükre számtalan, a magyar szociális munkások és állami gondozottak számára álomszerűnek tűnő lehetőség van, a családi elhelyezéstől a kollégiumon keresztül az ifjúsági lakóközösségekig.)

A közelebbről megismert hely — maradjunk a családsegítő állomás elnevezésnél — egy 120 ezres, részben munkások, kis részben külföldiek által lakott, a munkatársak szerint közepesen nehéznek jellemzett kerületben van. A felvehető szociális munkások számát egy összetett mutató alapján számítják ki, melyben — többek között — a fiatakorúak száma, a laksűrűség, a külföldiek aránya szerepel. Ezen a családsegítő állomáson 41 szociális munkás dolgozik, és 20 egyéb munkatárs. Az egyéb kategóriába értve pl. a vezetőt, a hajléktalanokat segítő két szakembert, a jogászt, a gyógypedagógust, a családi segítőket (róluk bővebben alább) munkáját felügyelőt, a pedagógust. Ezen felül 30 szerződéses *Familienhelfer* (szó szerint családi segítőnek fordíthatnám) segíti a főállásúak tevékenységét. Főként diákok végzik ezt a munkát, órabérben (kb. 20 DM az óradíj). Amennyiben a szociális

munkás úgy látja, hogy a család helyzetének rendezéséhez családi segítő beállítása szükséges (pl. korrepetálás, gyerekkísérés, külföldiek-nél a kezdeti eligazodás megkönnyítése; de takarítás vagy egyéb házi munka nem szerepel feladataik között), pénzt kér egy pontosan leírt „kezelési terv” alapján a felügyeleti szervtől. A problémát 2 év alatt meg kell tudni oldani, ezen túl csak rendkívül indokolt esetben, egy külön referens hozzájárulása alapján foglalkoztatható egy családnál a segítő. Heti max. 18 órát fizetnek egy-egy család ily módon történő gondozásához. Munkájukat az állomáson egy, a szupervíziójukkal is foglalkozó munkatárs szervezi (bére kb. 4000 DM).

A szociális munkások heti 37 órát dolgoznak, bérük 2500—3500 DM (nettó). Heti 10 órában a családsegítő állomáson rendelkeznek, a fennmaradó idő egy részét a terepen töltik, más részében jelentést írnak stb.

A szupervízió nem kötelező (csak a családi segítők számára), a felvetődő problémákat vagy a főnökükkel vagy munkatársaikkal beszél meg. Amennyiben a közös munka nem folyik jól, mód van külső szakértő meghívására a munkahelyi kommunikáció javításához. Erre már volt precedens a múltban.

Kötelező továbbképzés sincs, aki ennek szükségét érzi, a két továbbképző állomáshoz fordulhat, melyek Berlinben működnek és ingyenesek. Erre évi két hét szabadság biztosítható.

Hogyan kerül egy-egy család a családsegítő állomáshoz? Tipikusnak az mondható, hogy önként keresik fel a helyet, miután valamilyen módon értesülnek létéről. Egy példa: török vendégmunkás család, négy gyerekkel. Hirtelen meghal az apa, az anyának munkába kell állnia. Gyerekfelügyeletet keres, amit a szomszédnál talál, aki hivatásos „pótanyaként” (Tagesmutter hálózat) a tanácstól kapja fizetését, és ily módon „bennfentesként” ismert már számára a családsegítő állomás. Elküldi az anyát, aki el is jön.

Számunkra tehát nemcsak a képzés mennyisége és minősége tűnik elérhetetlen vágyálmoknak, de az ellátás „sűrűsége” is. A fent röviden jellemzett kerületi családsegítő állomás kb. 100 munkatársán kívül ott vannak a többi, szociális problémával foglalkozó hivatalok, ott vannak az egyházak, ahol nemcsak karitatív munka, de professzionális szociális munkás tevékenység is folyik! Gondoljunk — vagy inkább ne is gondoljunk — egy budapesti proletár kerületre, ahol a nevelési tanácsadóban egy-két hős családgondozó végzi a sokkal nagyobb szükségekben kínlódókkal a napi munkát.

Szociálpolitikusainknak — is — van mit tenni! (Bár ez igazán nem újdonság.)